

ALGUNS ASPECTES AL VOLTANT DEL PROCÉS DE CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ DE LA PORTADA GÒTICA DE L'ESGLÉSIA DE SANT SALVADOR DE VILANOVA DE MEIÀ (LA NOGUERA)

PERE ROVIRA

Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya¹

RAMON SOLÉ

Conservador-Restaurador de Béns Culturals²

RESUM

L'església parroquial de Sant Salvador de Vilanova de Meià (la Noguera) conserva una magnífica portada gòtica construïda l'any 1327. Malauradament, aquesta ens ha pervingut molt malmesa a causa de l'acció destructora de les guerres i el deteriorament dels materials que la conformen. El procés de conservació i restauració endegat pel Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya (CRBMC) l'any 2012 ha permès recuperar aquest àmbit arquitectònic, redescobrint aspectes inèdits de l'escultura i la policromia que havien quedat amagats sota reparacions maldestres. Finalment, destaquem l'aplicació del tractament de llacuna en la recuperació de les parts desaparegudes de la portada.

PARAULES CLAU: gòtic, arquitectura, escultura, policromia, conservació-restauració

ABSTRACT

The parish church of Sant Salvador de Vilanova de Meià (La Noguera) has a magnificent Gothic doorway built in 1327. Unfortunately, this has been greatly damaged due to the destructive action of wars and the deterioration of materials that make it up. The conservation and restoration process started by the Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya (CRBMC) in 2012, has allowed to recover this architectural area, rediscovering unpublished aspects of sculpture and polychrome that had been hidden under clumsy repairs. Finally, we highlight the application of the lagoon treatment in the recovery of the disappeared parts of the cover.

KEYWORDS: gothic, architecture, sculpture, polychrome, conservation-restoration

¹ Cap de l'Àrea de pintura mural i escultura en pedra del Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya

² Col·laborador del Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya

D'ençà de l'any 2012, s'han portat a terme diverses actuacions a l'església parroquial de Sant Salvador de Vilanova de Meià orientades a la recuperació, conservació i restauració d'aquest monument.³ El present article aborda alguns dels aspectes més rellevants del procés de conservació i restauració efectuat a la portada gòtica que s'obre al mur de ponent d'aquesta església. Aquesta intervenció, realitzada sota la supervisió tècnica del Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya (CRBMC),⁴ va ser finançada mitjançant el programa Romànic Obert, un conveni entre la Fundació «l'Obra Social» de la Caixa, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i el Bisbat d'Urgell.

Cronologia i autoria

Aquesta petita joia de l'arquitectura gòtica presenta un seguit de singularitats que la converteixen en un *unicum*. Una d'elles és la peanya de la Mare de Déu que presideix la portalada, on figura una inscripció en llatí que transcrita i traduïda diu el següent: «Aquesta imatge la feu en Francesc Duluga l'any del senyor de 1327».⁵ Gràcies a la data que apareix incisa en la inscripció i per la informació que fins al moment es té, s'estableix que aquesta va ser la primera portada plenament gòtica construïda a terres de Ponent.

En referència a la identitat de Francesc Duluga, la falta de dades al respecte fa que s'entri en dubte sobre quin va ser el seu paper en la construcció d'a-

questa portada. Si bé per una banda s'ha plantejat que fos l'escultor o mestre d'obra, per una altra i dins d'aquest treball, es planteja que en podria ser també el promotor. I com a tal no només deixa testimoni del seu patronatge en una inscripció sinó que també ho fa amb les seves armes personals esculpides dins l'escut que aflora al mig del camp epigràfic. L'element heràldic que s'hi representa, tot i no conservar-se íntegrament, ofereix un seguit de característiques tipològiques que l'assimilen a les d'un estoig en forma d'escarsella.

Tanmateix, durant la intervenció de neteja de la portalada, es va descobrir un altre escut que conté, dins el camp heràldic, una esquematitzada flor de sis pètals. Aquest escut crida l'atenció pel lloc on està situat, just al costat de la clau de l'arquivolta superior. Un lloc exposat a la vista de tothom però que, per la seva alçada, es fa difícil d'apreciar. Creiem que aquest escut podria estar relacionat amb algun dels artífexs que van treballar en aquesta obra. I és què a banda d'aquest escut, cal destacar l'absència de signes lapidaris incisos en la resta de la geografia de la portada. Cal recalcar la condició d'incisos, perquè més endavant ens ocuparem dels senyals o símbols pintats⁶ en negre sobre les dovelles de l'arc d'ingrés.

Descripció

La portada s'organitza sobre una estructura rectangular estrebada a banda i banda per dos contraforts. L'obertura d'accés es resol a través d'un

³ Entre l'any 2012 i 2013 es va dur a terme, dins el programa Romànic Obert, l'obra de restauració de l'església de Sant Salvador de Vilanova de Meià: rehabilitació de les cobertes i espadanya, conservació i restauració de la portalada de ponent. Dins d'aquesta actuació també es va realitzar el procés de conservació i restauració de la portalada romànica ubicada al mur de migdia.

L'any 2015 s'endegà el procés de conservació i restauració del rellotge de sol realitzat en el contrafort adjacent a la portalada gòtica, una intervenció subvencionada per la Diputació de Lleida a través de l'Institut d'Estudis Ilerdencs i projectada, dirigida i coordinada per Ramon Solé. Hi va intervenir un equip tècnic integrat per Mireia Canyadell i Gemma Piqué amb la col·laboració i assessorament de l'estudi d'arquitectura *Ianua Architectures*.

⁴ Aquesta intervenció es va iniciar el 4 de setembre de 2012 i va finalitzar el 10 de juny de 2013. Va ser supervisada per Pere Rovira (CRBMC), dirigida i coordinada per Ramon Solé amb un equip tècnic de conservadors restauradors integrat per: Rosaura Janó, Maite Serna, Mireia Canyadell, Gemma Piqué i Jaime Salguero. Per a l'assessorament d'aspectes tècnics de l'àmbit arquitectònic, es va comptar amb la col·laboració de l'arquitecte Ramon Maria Puig. També hi va col·laborar les empreses COECO Coop. i PEVIARF S. L.

⁵ L'any 1991, la Dra. Francesca Espanyol va donar a conèixer per primer cop l'any i el nom de l'artífex que es menciona en aquesta inscripció dins la ponència que va pronunciar en el Congrés de la Seu Vella de Lleida: Francesca ESPAÑOL, «La catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentista», a *Congrés de la Seu Vella de Lleida, Actes*, Lleida 1991, p. 183. Sobre la inscripció, vegeu també, Ramon BERNAUS I SANTACREU i Ferran SÁNCHEZ I AGUSTÍ, *El municipi de Vilanova de Meià*, Lleida, 1990, p. 284.

⁶ No és l'únic cas que es doua a terres de Ponent. El recent procés de conservació i restauració que s'està efectuant a la portada dels Apòstols de la Seu Vella de Lleida, construïda entre els segles XIV i XV, ha posat al descobert símbols pintats, en negre i vermell. De moment, s'estan estudiant per interpretar quina funció havien tingut en la construcció d'aquesta portada.

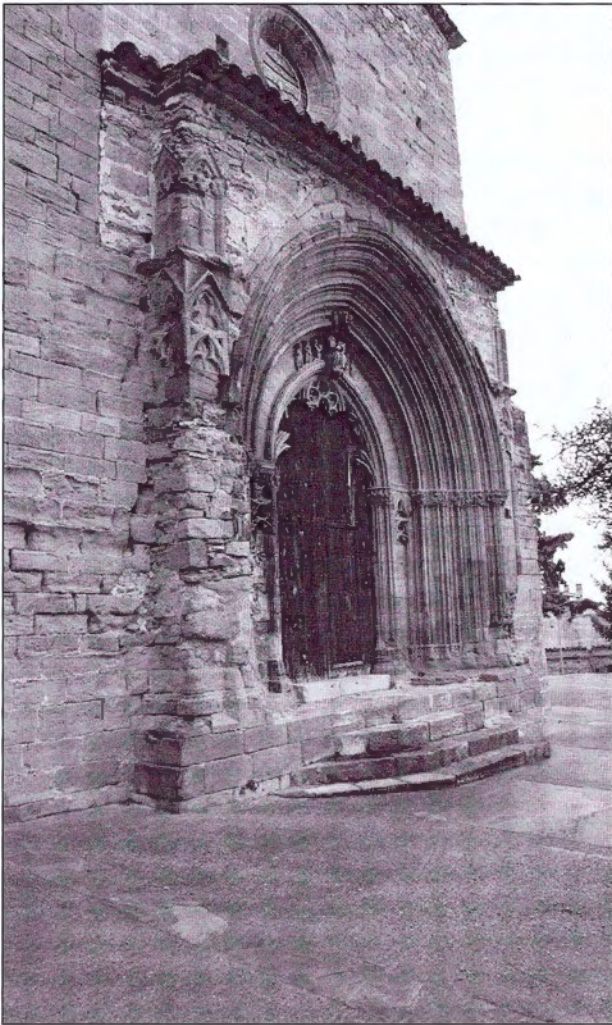

FIGURA 1: ASPECTE DE LA PORTADA GÒTICA DE SANT SALVADOR ABANS DEL PROCÉS DE CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ (FOTO RAMON SOLÉ)

arc ogival, que s'amplifica a l'exterior mitjançant setze arquivoltes motllurades i dos brancals esbiaixats. De les parts arquitectòniques que decoraven el coronament de la portada, aspecte que s'abordarà més endavant, poc se n'ha conservat. En origen devia constar d'un gablet central decorat amb traceria. Aquest estava flanquejat per les gàrgoles que permetien evacuar l'aigua de la pluja de sobre la coberta del porxo, i pels pinacles que remataven els contraforts laterals i culminaven la decoració dels contraforts laterals.

Cal dir que, malgrat el mal estat de conservació que presenta la portada, encara s'hi mantenen importants testimonis escultòrics. El grup central és el que s'ha conservat millor i està constituït per deu figures esculpides en alt relleu sobre les dovelles de l'arc d'accés.

FIGURA 2: INSCRIPCIÓ I ESCUT SOTA LA MARE DE DÉU QUE PRESIDEIX EL PORTAL, UN COP FINALITZADA LA INTERVENCIÓ DE NETEJA (FOTO RAMON SOLÉ)

FIGURA 3: ESCUT UBICAT AL COSTAT DE LA CLAU DE L'ARQUIVOLTA SUPERIOR, DESCOBERT DURANT EL TRACTAMENT DE NETEJA DE LES ARQUIVOLTES (FOTO RAMON SOLÉ)

El conjunt està presidit per la figura entronitzada de la Mare de Déu i el nen Jesús, flanquejada per dos àngels i cobricelada per un dossier. A la seva esquerra es representa l'Adoració dels Mags, mentre que a la dreta s'expliquen dos passatges diferents, el Somni de Josep i l'Anunciació de Maria.

Són destacables també els frisos escultòrics dels brancals. En el de l'esquerra s'ha pogut identificar algun passatge de l'antic Testament, com l'expulsió d'Adam i Eva del Paradís. Malauradament, l'estat de degradació de la pedra fa impracticable la identificació de les escenes que s'hi representen. En el brancal dret, tot i estar també molt malmès, es poden identificar algunes de les escenes, en concret la representació de l'episodi

de la resurrecció dels morts en el moment del Judici Final.

Per finalitzar, cal mencionar un altre dels elements reeixits de la portada que no s'ha conservat sencer. Es tracta de la traseria lobulada que decorava l'espai del timpà de l'arc d'accés. El Dr. Francesc Fité apunta la possibilitat que en la part desapareguda de la traseria es podria haver representat la figura d'un Crist Apocalíptic que completaria així el possible programa iconogràfic representat en la portada.⁷

Durant la realització dels estudis previs al procés de conservació i restauració, es va realitzar un alçat de la portada on s'incorporaren les parts desaparegudes. Fer una proposta de com hauria estat el disseny de les parts desaparegudes de la portada, a partir d'un dibuix, sense caure en un exercici d'interpretació especulativa, és molt difícil. No obstant això, la realització d'aquest ens ha revelat que la recepta emprada en la concepció del disseny del portal de Vilanova de Meià és molt propera a la que s'utilitza en el portal de les Verges de l'església arxiprestal de Santa Maria la Major de Morella. Tot i que aquesta última pertany a una cronologia més avançada dins del segle XIV⁸ i esdevé una proposta arquitectònica i escultòrica molt més complexa que la de Vilanova de Meià, ambdues resulten bastant properes en l'essencial del seu disseny; podem afirmar que semblen respondre a una mateixa tipologia. Fins i tot en els dos casos s'utilitza una formulació semblant a l'hora de resoldre la decoració amb traseria del timpà. El fet que la traseria que decora el timpà del portal de les Verges de l'arxiprestal de Morella s'hagi conservat de manera íntegra, pot donar una

idea de com hauria estat la de Sant Salvador de Vilanova de Meià.

Causas d'alteració dels materials de la portada

«De cara a ponent s'obre la bella portalada gòtica coneguda per porta de baix, dissortadament molt malmesa, no sols per les inclemències del temps, sinó també per la manca de cultura dels homes».⁹

Aquesta reflexió que Joan Roig fa sobre l'estat de conservació de la portada de Sant Salvador de Vilanova de Meià i que deixa anotada en una crònica excursionista de 1923, resumeix d'una manera contundent els punts que exposem a continuació.

Vilanova de Meià va ser una població molt castigada durant la primera guerra Carlina,¹⁰ moment en què l'església de Sant Salvador va ser convertida en un fortí i rebé l'embat de l'artilleria.¹¹ Tot i que se sap que l'església va quedar molt malmesa després dels cinc dies de setge ocorreguts entre el 18 i el 22 de maig de 1837, no hi ha cap registre documental que descriu aquests desperfectes. Tanmateix, ha pervingut en la tradició oral de la vila que l'enderroc de l'espaldany de l'església es deu a aquests fets. Igualment s'atribueixen a l'artilleria els danys ocasionats a la portalada gòtica, que causaren la pèrdua de part de la secció del contrafort esquerre i el trencament i enderroc del gablet, pinacles i gàrgoles del coronament.

S'ha especulat molt sobre el motiu de la desaparició de part de la traseria que decorava l'arc d'accés.¹² L'actual procés de conservació i restau-

⁷ Vegeu l'article de Francesc Fité en aquest mateix volum.

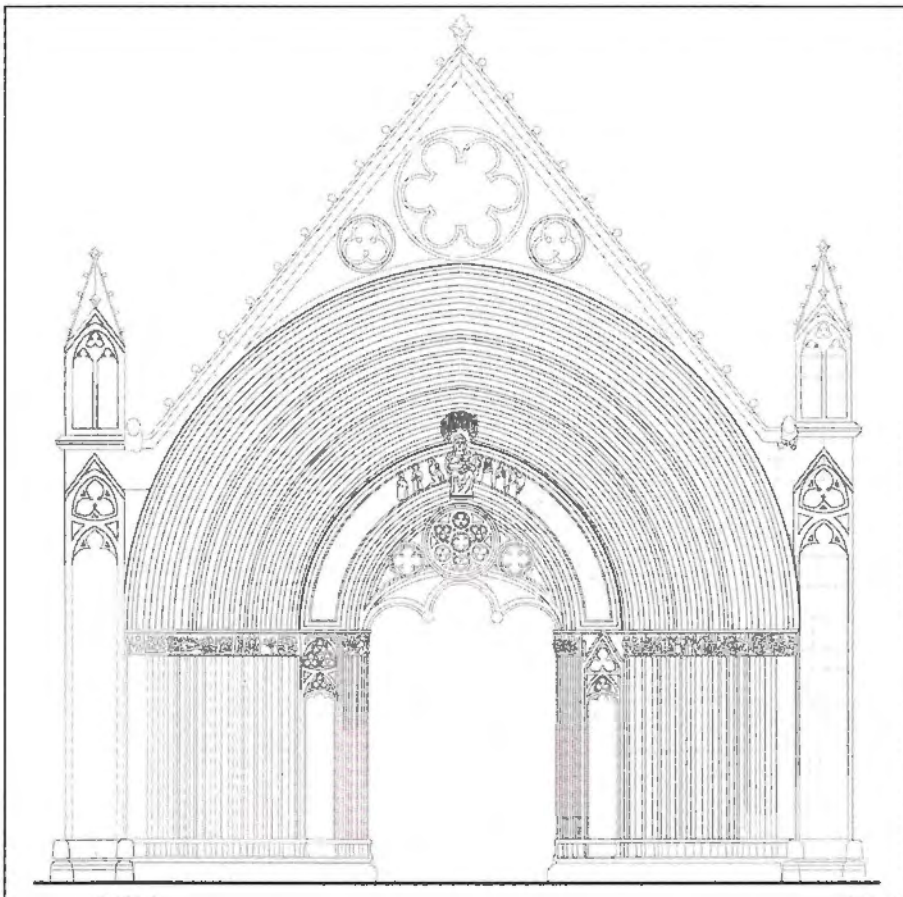
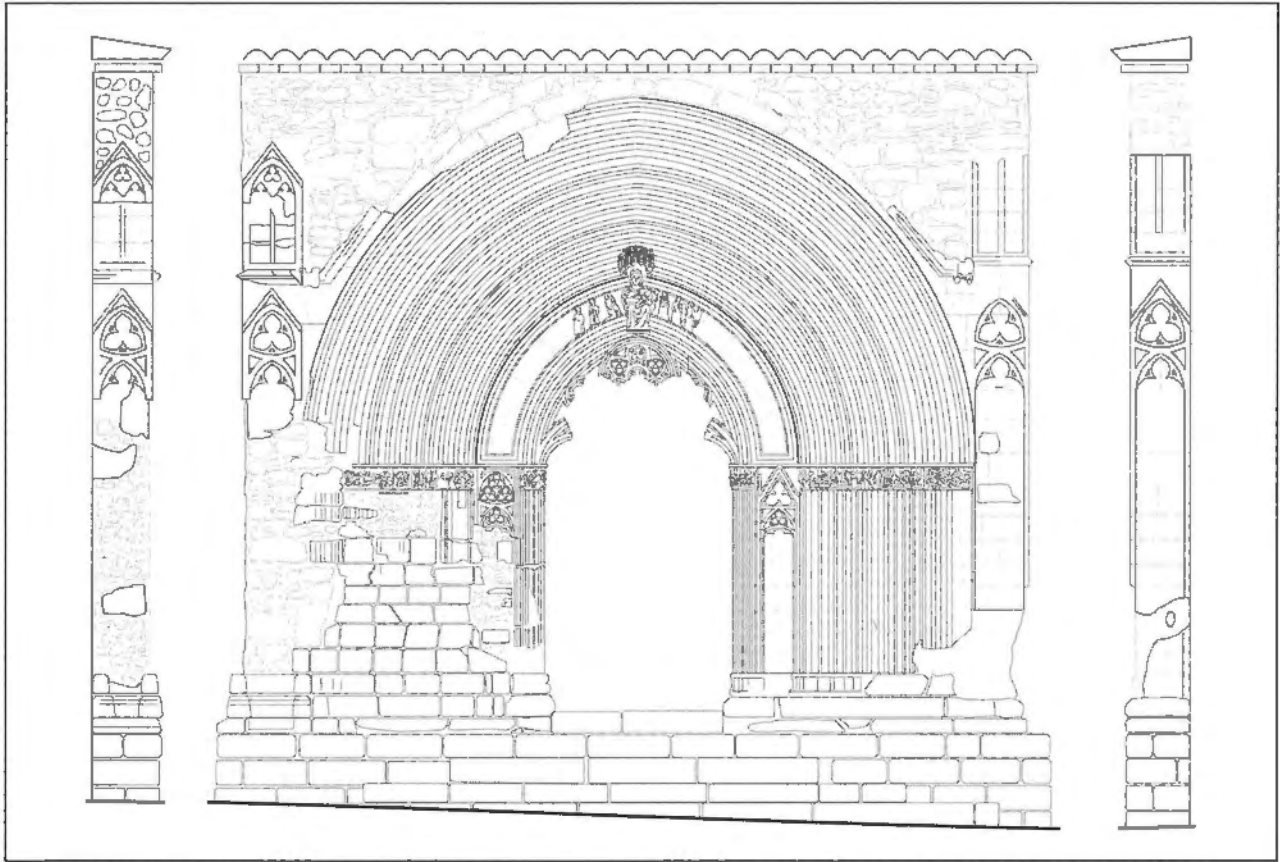
⁸ Sobre les diverses cronologies que s'han proposat per a la construcció del Portal dels Apòstols i el Portal de les Verges de l'església arxiprestal de Santa Maria la Major de Morella, vegeu Josep ALANYÀ I ROIG, *L'església arxiprestal de Santa Maria*, cap. VII: «Urbanisme i vida a la Morella medieval (s. XIII-XV)», Morella, 2000, p. 101-145.

⁹ Joan ROIG I FONT, «Notes d'excursions per la Conca de Meià», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 341, vol. XXIX (1923), p. 177.

¹⁰ Vid. Josep LLADONOSA, «La primera guerra Carlina a través de la Diputació», a *Historia de la Diputación General de Lérida*, vol. 1, Lleida 1974, p. 152-158.

¹¹ Pascual MADDOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, Madrid 1847, p. 206 i 207. El text és prou eloqüent a l'hora de descriure el setge que patí l'església de Sant Salvador: «...repitieron sus ataques contra la iglesia, abrieron minas para volarla, hicieron uso de la artillería...».

¹² En la vila s'han fet córrer diverses històries de caràcter popular sobre la desaparició de la traseria de l'arc d'accés. Joan Roig, en la seva crònica excursionista recull la història que explica que la traseria de la porta havia estat retallada perquè els dies de processons pogués sortir el tabernacle, J. ROIG, *Op. cit.*, p. 177. Ramon Beruau també se'n fa ressò dins l'obra monogràfica que va escriure dedicada a l'església de Sant Salvador: Ramon BERNAUS I SANTACREU, *L'església de Sant Salvador de Vilanova de Meià*, Vilanova de Meià, 2016, p. 44.

FIGURES 4 I 5: DIBUIXOS DE LA PORTADA GÒTICA DE L'ESGLÉSIA DE SANT SALVADOR DE VILANOVA DE MEIÀ. EL PRIMER CORRESPON A L'ALÇAT DE LA FAÇANA REALITZAT ABANS D'INICIAR EL PROCÉS DE CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ. EL SEGON DIBUIX, REALITZAT A PARTIR DEL PRIMER, ÉS UNA RECONSTRUCCIÓ HIPOTÈTICA DE LES PARTS DESAPAREGUDES DE LA PORTADA GÒTICA (JAIME SALGUERO / RAMON SOLÉ)

ració ha pogut donar una nova resposta a aquesta pèrdua, apuntant com a possible causa un moviment estructural originat per l'embat de l'artilleria carlina. Aquest moviment va desplaçar algunes dovelles de l'arc d'accés de la porta, originant sobre la traceria un seguit de tensions que no van poder ser absorbides. Segurament, el moviment va ocasionar el trencament i caiguda de part d'aquest ornament, essent aquesta la raó més plausible que explicaria la seva pèrdua.

Una altra incògnita és el destí del fragment de traceria després. Una de les històries que s'explica, a nivell popular, és que aquest fragment es va vendre i va anar a parar als Estats Units. Reflexionant sobre aquest fet, pensem que no tindria massa sentit la venda d'un tros de traceria lobulada, a no ser que aquest contingés una representació escultòrica prou significativa per despertar l'interès d'algun antiquari.

A partir d'aquesta reflexió, aquesta història popular adquireix un nou significat que no s'hauria de menystenir i que obre una nova via de recerca i investigació.

Una altra pèrdua remarcable va ser la del cap del nen Jesús del grup escultòric central. No es té constància de quan es va produir aquest espoli, però sembla que va ser ja ben entrat el segle XX. En un clixé d'aquesta portalada de l'any 1921, conservat a l'arxiu Salvany, es pot observar com la figura del nen Jesús encara es conservava íntegra.

Si el setge de l'església de 1837 va suposar la mutilació de la portalada en destruir-se parts molt significatives d'aquesta, la posterior reparació dels desperfectes va suposar la desaparició de la seva fesomia original. Els estralls que la guerra va provocar a Vilanova de Meià van ser molt considerables i la reconstrucció i reparació de molts dels edificis destruïts o afectats, entre ells l'església de Sant Salvador, es va haver de fer de manera progressiva i amb pocs recursos econòmics.¹³ Aquest període de carència explicaria per què no es van contractar picapedrers per reconstruir les parts malmeses de l'església de Sant Salvador, fent que

fossin realitzades, molt probablement, pels mateixos habitants de la població. Durant les obres de reconstrucció de l'església es van emprar materials petris procedents de les parts enderrocades d'aquesta. La portada gòtica n'és un clar exemple.

En aquest sentit, la reparació més significativa i transformadora a la qual es va sotmetre va ser la construcció d'una nova coberta, arran de la destrucció i pèrdua del coronament i coberta original. Per dur-la a terme, es va recreixer un mur sobre l'arquivolta superior que incorporava, en la seva fàbrica, el que havia restat de la decoració del coronament: l'arrencament del gablet central i part dels pinacles laterals. Aquesta obra es va construir amb materials petris reaprofitats de la mateixa portada i lligats amb argamassa de calç. La formalització d'aquest mur va permetre la construcció de la teulada, constituïda per un aiguavés, coberta amb teules àrabs i dotada d'un ràfec prominent.

La portada va ser esculpida íntegrament amb una pedra que, segons recull la tradició local, es va extreure de les pedreres que s'explotaven en la partida d'*Espedreres*.¹⁴ Es tracta d'un gres d'una coloració grisa blavosa que amb els anys desenvolupa una patina càlida de color ocre. És la mateixa varietat de pedra que es va utilitzar en la construcció de l'església de Sant Salvador.

La pedra de la portalada mostra un estat de conservació desigual, ja que no totes les parts han respost d'igual forma al pas del temps i a la interacció amb els agents climàtics. Per una banda, hi ha llocs on la pedra s'ha conservat perfectament, mentre que en d'altres s'ha degradat molt, perdent gran part del seu volum escultòric original. Aquest procés d'alteració i degradació que afecta zones molt determinades de la portalada, no només es pot explicar a través de l'exposició reiterada de la pedra a l'acció dels agents climàtics, sinó a un procés físic i químic més complex on la mateixa composició de la pedra, o algun dels components que la integren, hi tenen molt a veure. Aquest tipus d'alteració que afecta, a grans trets, bona part de la banda esquerra de la portalada (integrada pel

¹³ «En la primera guerra civil aquesta població experimentà greus perjudicis, dels quals s'ha anat refent de mica en mica» (Ceferí ROCAFORT, *Geografia general de Catalunya. Província de Lleyda*, Barcelona, 1905-1915, p. 311).

¹⁴ La zona del Montsec és geològicament molt complexa, donant-se varietats distintes de pedra dins una àrea molt petita. Caldria fer un estudi del lito-tip d'aquesta pedra i localitzar l'aflorament dins de la partida esmentada. Aquestes dades, a més de complementar l'estudi arquitectònic de l'església de Sant Salvador, poden ser molt útils en futures intervencions de conservació i restauració d'aquest monument.

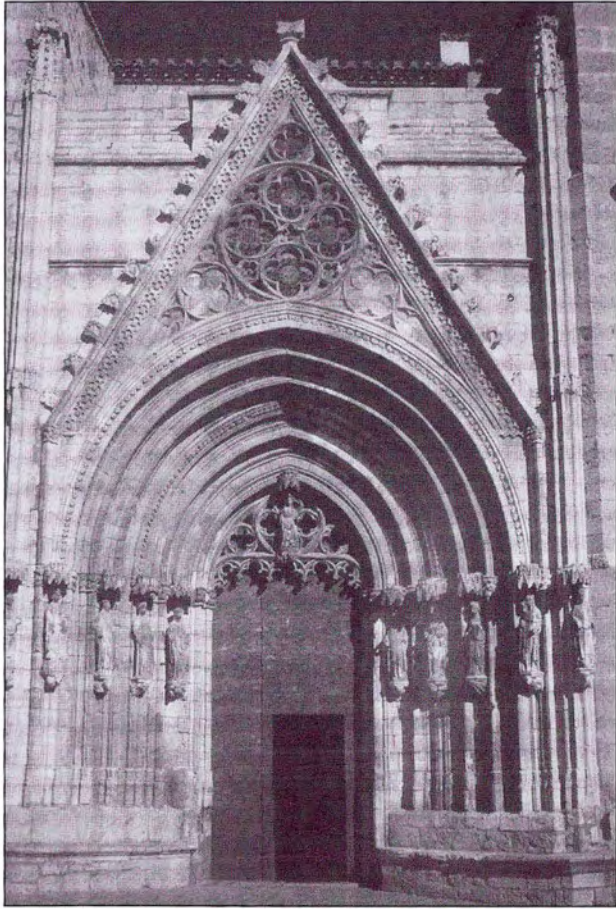

FIGURA 6: PORTADA DE LES VERGES DE SANTA MARIA LA MAJOR DE MORELLA

brancal i el fris escultòric), part de l'arrencament de l'arquivolta, així com del muntant adjacent, es caracteritza per una pèrdua molt acusada de volum escultòric original. Aquest procés ha provocat que hi hagi parts de la portalada on el treball escultòric original s'ha perdut i que els relleus del fris escultòric del brancal esquerre, dedicats a l'Antic Testament, siguin pràcticament il·legibles.

Durant les tasques de retirada dels materials utilitzats per reparar el brancal esquerre, es va descobrir que els elements arquitectònics que es conservaven a sota estaven molt degradats, amb una severa pèrdua de volum. Aquesta pèrdua no la va causar l'artilleria, sinó el procés d'alteració que s'ha mencionat anteriorment. Fins i tot, el descobriment de restes de pintura de calç a sobre d'algun d'aquests elements arquitectònics ens indica que aquestes pedres s'havien encalçinat molt abans de la guerra Carlina, potser per frenar aquest procés de degradació. Per tant, es pot afirmar que la portada, en el moment del setge de 1837, ja pre-

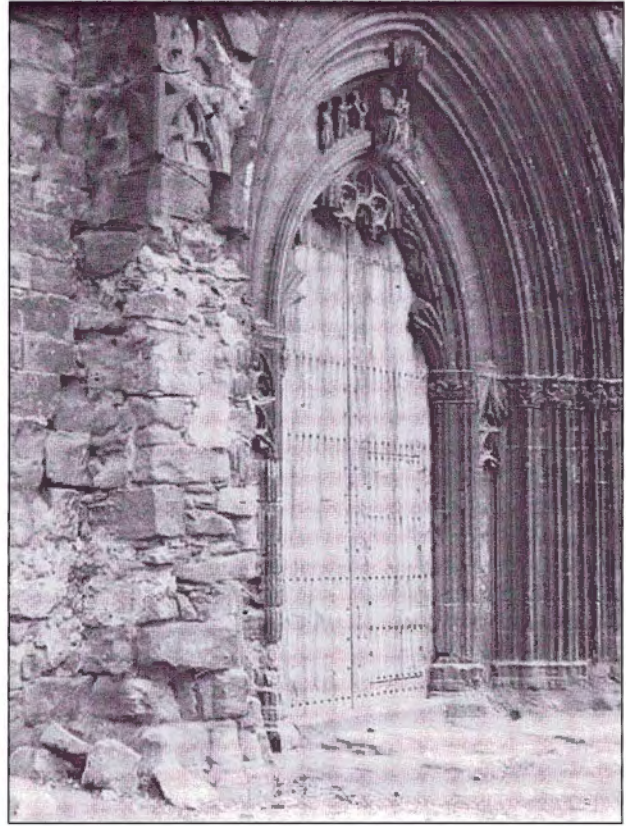

FIGURA 7: VISTA PARCIAL DE LA PORTADA GÒTICA DE SANT SALVADOR. PLACA DE VIDRE REALITZADA PER JOSEP SALVANY L'ANY 1923 (FONS FOTOGRÀFIC SALVANY) I PUBLICADA AL BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, NÚM. 341, VOL. XXXIII, JUNY DE 1923

sentava greus problemes de conservació i que algunes de les seves parts ja feia temps que s'havien perdut arran d'aquest procés de degradació. Això convida a reflexionar sobre quin podia ser l'estat de conservació del coronament i si aquest havia arribat o no de manera íntegra al segle XIX.

Procés de conservació i restauració: les reintegracions amb morter de calç en el tractament de llacuna

El procés de conservació i restauració efectuat en la portada gòtica ha estat llarg i complex. De tots els tractaments desenvolupats dins d'aquest, el tractament de llacuna és el que volem destacar, perquè ha estat fonamental per resoldre un dels reptes més importants que plantejava aquesta intervenció, que era com es tractaven i s'explicaven les parts desaparegudes de la portada sense recórrer a reconstruir-les amb pedra.

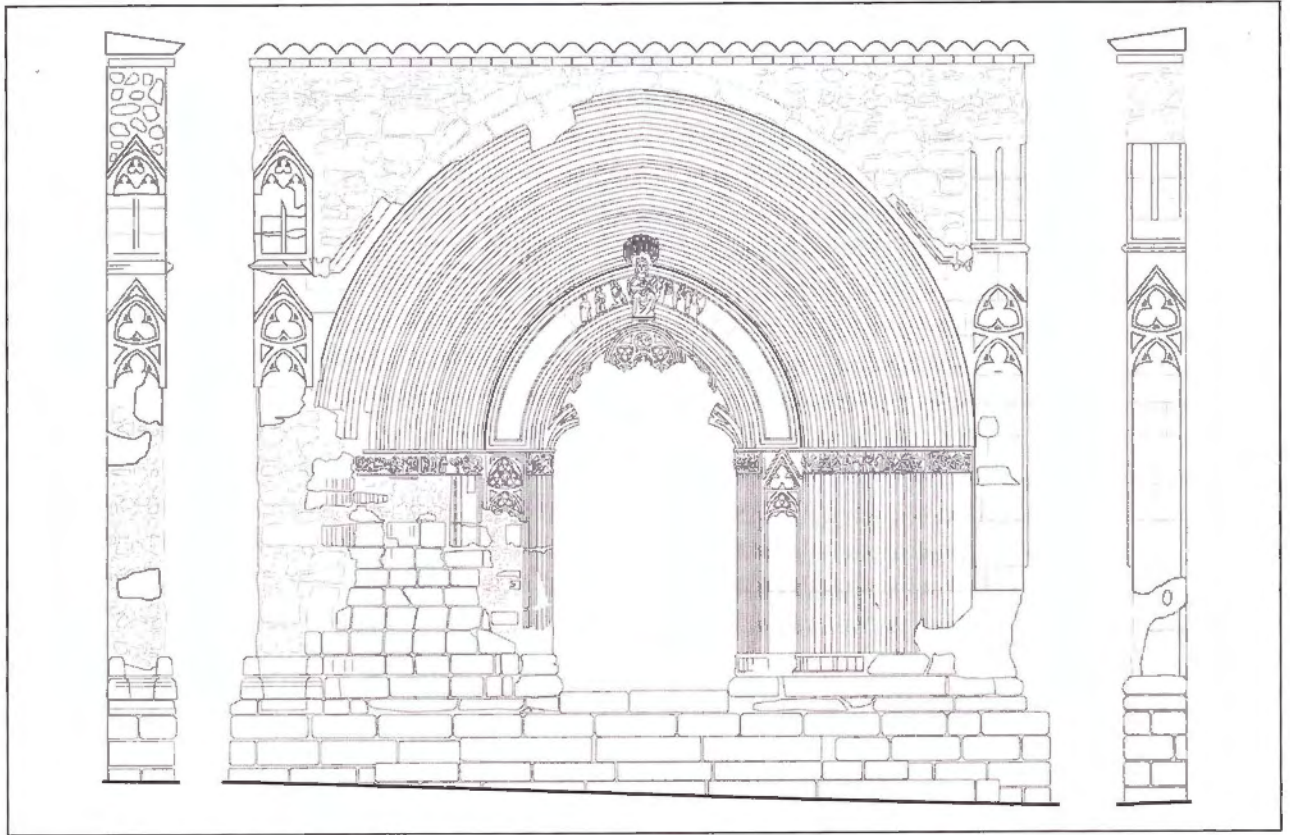

FIGURA 8: MAPPING DE LA PORTADA GÒTICA DE SANT SALVADOR AMB LES ZONES MALMESES I REPARADES (JAIME SALGUERO/RAMON SOLÉ/CRBMC)

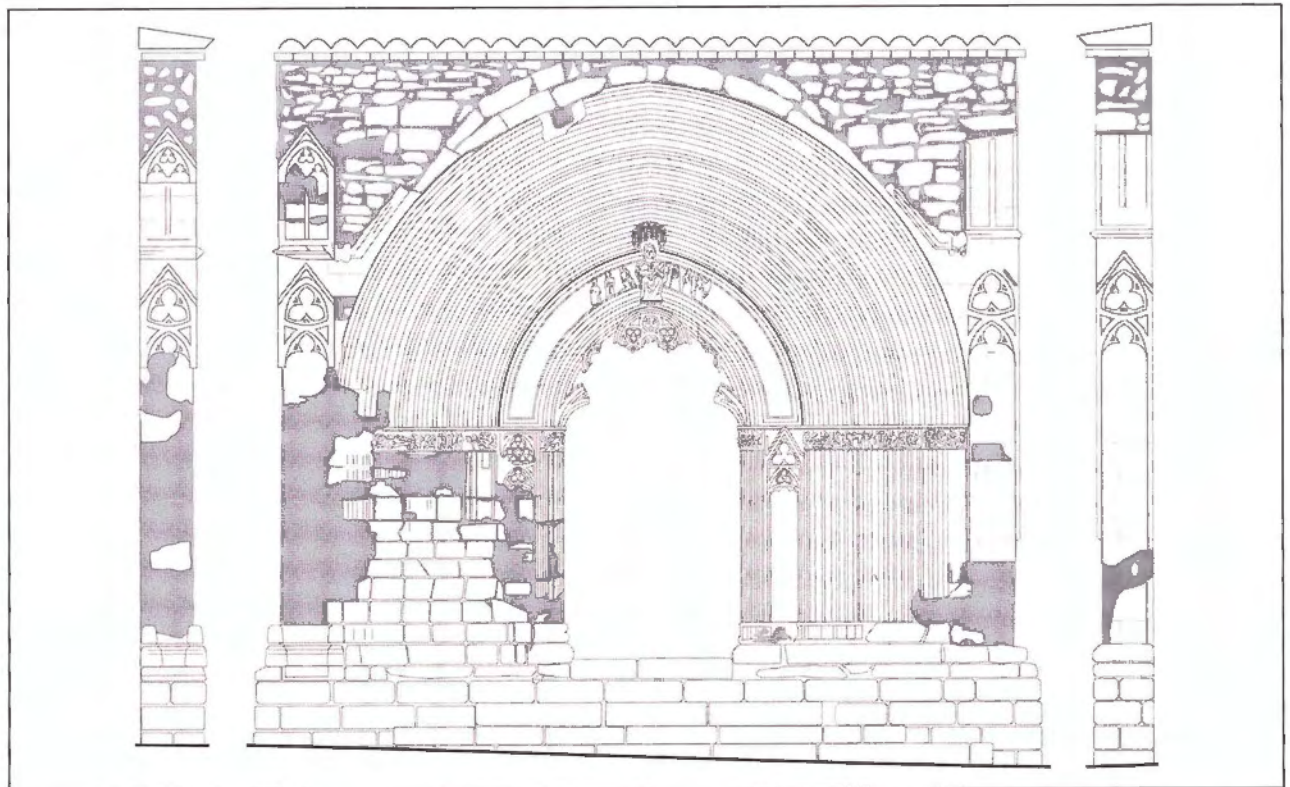

FIGURA 9: MAPPING DE LA PORTADA GÒTICA DE SANT SALVADOR UN COP ELIMINADES LES REPARACIONS I SUBSTITUÏDES PER REINTEGRACIONS DE CALÇ DINS EL TRACTAMENT DE LLACUNA (JAIME SALGUERO/RAMON SOLÉ/CRBMC)

De fet, acudir a la reconstrucció, amb la informació d'allò que disposem actualment de la portada, ens hauria portat a crear un fals històric. Així doncs, les noves tendències i criteris d'intervenció promoguts pel Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya tendeixen a evitar la substitució de les parts alterades o desaparegudes del monument sempre i quan no sigui indispensable per una necessitat estructural. Aquestes zones reben el tractament de llacuna i es realitzen mitjançant l'aplicació de morter de calç. D'aquesta manera s'evita el trauma que suposa l'acció d'extreure i substituir els elements petris danyats o alterats. Aquest tractament, que va més enllà de l'element matèric, permet respectar, per una banda, la identitat de l'obra atorgada pels seus artífexs durant el procés de creació i, per altra, totes aquelles aportacions que de manera positiva o negativa ha anat acumulant l'obra al llarg de la història.

En el cas que ens ocupa, es va apostar per aquest criteri d'intervenció, que va seguir el següent procediment. Gran part de les reparacions que tenia la portada gòtica de Sant Salvador es van realitzar al segle XIX. Aquestes reparacions s'havien convertit en un problema de conservació per a la portada, ja que s'havien convertit en inestables a causa de la pobresa dels materials emprats i de la seva alteració. A banda, aquestes zones reparades tan divergents de l'obra de fàbrica medieval interferien negativament en la lectura de conjunt de la portada.

Per tant, es va procedir a eliminar totes aquestes reparacions amb l'objectiu de descobrir l'abast de la pèrdua. Aquesta actuació va permetre fer aflorar detalls de la portada inèdits que havien quedat amagats a sota d'aquestes, com és el cas de la decoració del coronament del pinacle esquerre, alguns trams del conducte de desguàs d'aigua de les gàrgoles i algunes parts del brancal esquerre que havien quedat amagades sota les reparacions a causa del retrocés superficial que patien.

Un cop eliminades aquestes reparacions, s'inicià el tractament de llacuna amb l'objectiu de posar de manifest la pèrdua que ha sofert l'obra de fàbrica de la portada, mitjançant la recuperació amb morter de calç dels plans i línies estructurals de les zones desaparegudes. Per acabar de matisar aquest lèxic visual, la zona reintegrada amb morter de calç sempre es deixa refosa respecte al parament

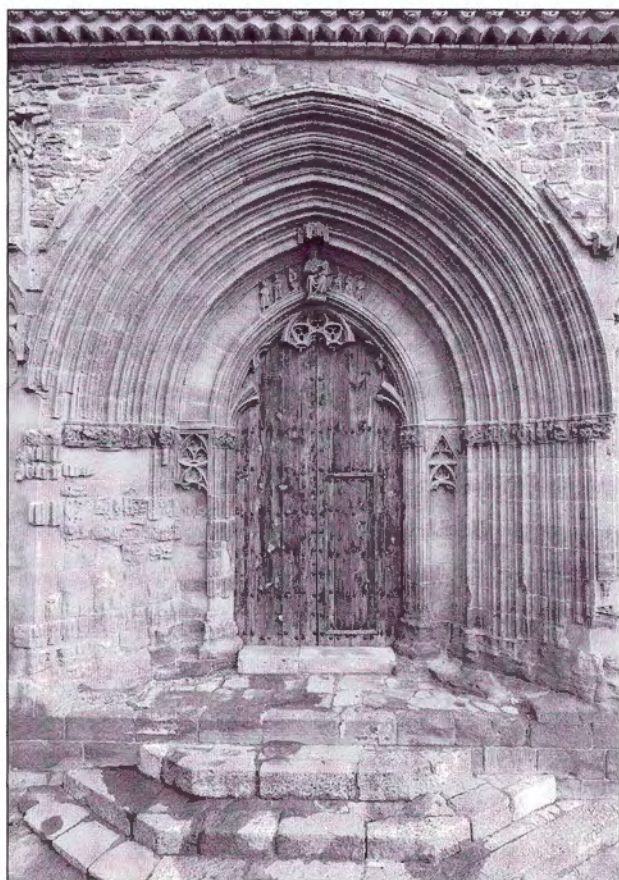

FIGURA 10: ASPECTE GENERAL DE LA PORTADA DESPRÉS DE LA INTERVENCIÓ DE CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ (FOTO RAMON MAROTO CRBMC)

original. Aquest tractament, que dona entitat a la pèrdua, permet fer aflorar i potenciar les parts que s'han conservat de l'obra original. Cal però, que la llacuna no s'imposi visualment a la resta del conjunt. És per això necessari establir un equilibri òptic entre els morters utilitzats en el tractament de llacuna i les parts conservades de la fàbrica medieval. I aquest s'obté mitjançant la textura i color amb què es dota el morter de calç que utilitza com a capa l'enlluït dins el tractament de llacuna.

L'única reparació del segle XIX que es va conservar va ser el mur superior i coberta. Aquesta decisió obeïa a diversos motius. El primer, per una raó estructural, ja que la seva eliminació implicava un risc per a l'estabilitat de l'estructura de la portada. El segon, perquè aquesta coberta del segle XIX ha contribuït activament a la conservació de la portada, en protegir-la de l'acció de la pluja. I finalment, pel seu valor documental, en considerar aquesta reparació arquitectònica un testimoni dels fets tràgics que van assolir aquesta població durant les guerres Carlines.

FIGURES 11 I 12: DETALL DEL POLICROMAT CONSERVAT EN LES DUES FIGURES DE MARIA QUE HI HA ESCULPIDES A LA PORTADA (FOTOS RAMON SOLÉ)

FIGURES 13 I 14: EL TRACTAMENT DE NETEJA VA PERMETRE RECUPERAR LES RESTES DE NEGRE EN LES CELLES, NINETES DELS ULLS, BARBA I CABELLS DE LA TESTA DEL REI BALTASAR. LA CORONA CONSERVA RESTES DE BOL I DAURAT (FOTOS RAMON SOLÉ)

La policromia

Les úniques restes de policromia conservades en la portada es concentren sobre els relleus escultòrics del grup central. Aquestes havien restat ocultes sota capes de sediments ambientals, sutge i nius de fang construïts per vespes terrissaires. Aquestes restes de color es van poder redescobrir després de realitzar una laboriosa tasca de neteja.¹⁵

A partir de la interpretació de les restes de policromia conservades, podem establir que els relleus escultòrics no estaven policromats íntegrament, sinó que el color era utilitzat només per realçar alguna part concreta de les figures mantenint el to de la pedra en la resta. I per aquest fet es va utilitzar una paleta cromàtica molt reduïda.¹⁶ La combinació del color de la pedra amb l'aplicació puntual de color sobre aquelles zones que es volien posar en rellevància creava un efecte plàstic de gran bellesa.¹⁷ El daurat és l'element més utilitzat dins d'aquest programa decoratiu i el que s'ha conservat millor.

Obtingut mitjançant l'aplicació de full d'or sobre una capa de preparació d'argila i un mordent de resina, es va utilitzar per realçar peces d'orfebreria i complements de la indumentària dels personatges que hi són representats, així com de l'element heràldic que hi ha en l'escut esculpit en el centre de la inscripció sota la Mare de Déu amb el nen que presideix la portada. També es va utilitzar per daurar els cabells de tots aquells perso-

FIGURA 15: SÍMBOLS PINTATS EN NEGRE SOBRE ALGUNES DE LES DOVELLES DE L'ARC D'ACCÉS (FOTO RAMON SOLÉ)

natges de naturalesa divina o relacionats directament amb la divinitat.

Es conserva el daurat en els cabells dels àngels i la Mare de Déu del grup central, i molt probablement ho devien estar els del nen Jesús, avui amb el cap desaparegut. També es conserven restes de daurat en els cabells de l'arcàngel sant Gabriel i la verge Maria del grup escultòric de l'Anunciació. La resta de personatges presenten un tractament diferencial en els cabells: Gaspar i sant Josep portaven els cabells pintats amb un pigment ocre, Baltasar, de color negre, mentre que en

¹⁵ En aquesta intervenció es va combinar la neteja mecànica basada amb l'acció de bisturí i raspalls suaus acompanyats d'aspirador amb la neteja química basada en l'aplicació puntual d'apòsits d'una resina d'intercanvi iònic de tipus catiónic i el posterior esbandit amb aigua desmineralitzada. També es va utilitzar la micro-projecció controlada de pedra tosca en pols per netejar algunes parts dels relleus escultòrics.

¹⁶ Abans del policromat, el suport petri s'impregnava d'una capa composta per una cola animal que feia la funció de taporus.

¹⁷ Trobem representada aquesta manera de concebre el policromat en escultures en pedra inscrites, dins d'aquest període cronològic, en diverses obres escultòriques a les terres de Ponent. Els exemples conservats més propers, des del punt de vista geogràfic, els trobem a la Vall d'Àger: es tracta de dues escultures conservades dins l'església parroquial de Sant Vicenç d'Àger, una escultura de sant Pere, obra realitzada dins el primer terç del segle XIV, procedent de la col·legiata de Sant Pere d'Àger, i els fragments que es conserven de la Mare de Déu de pedra, obra adscrita al voltant del taller d'Aloi de Montbrai, segons l'estudi de la Dra. Marta Crispí, *Iconografia de la mare de Déu a Catalunya al segle XIV (imatgeria)*, Barcelona, 2000 (tesi doctoral, dir. per la Dra. Francesca Español). Ambdues obres escultòriques incorporen l'alternança de motius decoratius tèxtils sobre les peces d'indumentària, mantenint el color de la pedra de fons. A la ciutat de Lleida es conserven dos exemples més: el sepulcre del mercader Ramon de Tàrragona, obra realitzada l'any 1331 i ubicada a l'església de Sant Llorenç de Lleida, que seria un dels exemples més reeixits i excepcionalment conservats d'aquesta manera de policromar, i que la restauració efectuada l'any 1999 va permetre recuperar. L'altre exemple el trobem conservat a la Seu de Lleida; es tracta d'uu relleu pertanyent al sepulcre del bisbe Ferrer Colom, c. 1340, on malauradament el policromat no s'ha conservat de manera íntegra i per les restes conservades en els pocs rostres dels oficients que no es van mutilar es pot observar que es tracta de la mateixa tècnica utilitzada en els casos anteriors. En el tractament de les carnadures del rostre es manté el color de la pedra i es perfilu i pinteu de negre les celles i ninetes dels ulls.

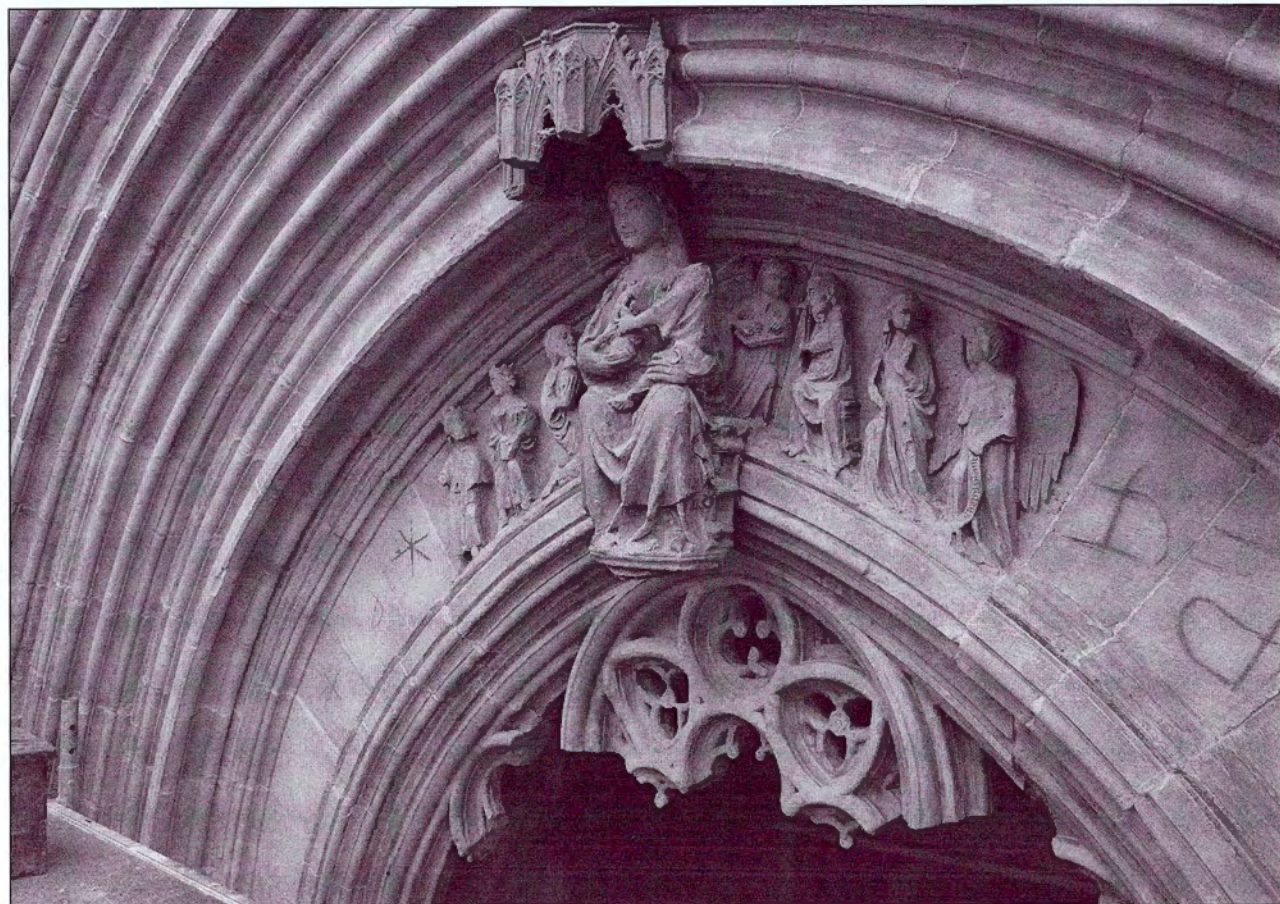

FIGURA 16: ASPECTE DEL GRUP ESCULTÒRIC CENTRAL UN COP FINALITZAT EL PROCÉS DE CONSERVACIÓ I RESTAURACIÓ (FOTO RAMON SOLÉ)

els cabells de Melcior, malauradament, no s'ha conservat el color.

Després s'utilitzà el blau d'atzurita per distingir algunes parts concretes de la indumentària, en aquest cas els folres de les vestidures. S'han conservat restes d'aquest pigment en el folre del vel llarg i del mantell de la Mare de Déu, en el vel i mantell de la Verge del grup de l'Anunciació i en el folre del mantell de Melcior i Gaspar.

Sense cap altra coloració en les carnadesures que la que ofereix el color de la pedra, es van perfilar amb negre de fum les celles i es van pintar les ninetes dels ulls en els rostres dels personatges. D'aquest pigment també s'han trobat restes a la barba i als cabells del rei Melcior.

També es va utilitzar el color negre per potenciar l'epigrafià incisa en els filacteris dels àngels, així com del text que hi ha a la peanya, sota la Mare

de Déu. Capítol a part són els símbols pintats en negre conservats en les dovelles de l'arc d'accés i que el procés de neteja ha permès recuperar. Molt probablement pintats en època medieval, esdevenen una singularitat més de les que conserva aquesta portada i per als quals, a dia d'avui, encara no se n'ha trobat una explicació. Aquests símbols representats sobre les dovelles ens remeten a l'àmbit dels signes lapidaris i en concret als senyals dels picapedrers. Curiosament, en aquest cas, en comptes d'estar incisos en la pedra, que fora el més habitual, estan pintats.

Finalment, cal destacar que es van localitzar restes de vermell molt minses en el fons del camp heràldic de l'escut que hi ha en la inscripció sota la peanya de la Mare de Déu i també restes gairebé testimonials en les sabates del rei Baltasar.